

DUM č. 18 v sadě

33. Inf-9 Počítačová lingvistika a typografie

Autor: Roman Hrdlička

Datum: 26.06.2014

Ročník: 3AV

Anotace DUMu: Předložky a předpony s/z, psaní čárek v jednoduchých větách i souvětích.

Materiály jsou určeny pro bezplatné používání pro potřeby výuky a vzdělávání na všech typech škol a školských zařízení. Jakékoliv další využití podléhá autorskému zákonu.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

18. Předložky, předpony a čárky

Dnešní díl zaměříme dvěma různými směry. V první části se pokusím vysvětlit, jak je to s psaním předložek a předpon s/z, a v části druhé se zaměříme na správné psaní čárek. V obou těchto oblastech se dělá chyb, až to hezké není, a přitom se obě řídí poměrně jednoduchými pravidly a nepodléhají téměř žádným výjimkám.

Používání předložek „s“ a „z“

Plně se řídí pádem slova, se kterým se daná předložka pojí, takže pokud jej správně určíme, máme vyhráno.

Předložka „z/ze“ se používá výhradně ve spojení s **2. pádem** (z *koho*, *čeho*). Vstáváme tedy z *postele*, čteme články z *novin*, vybíráme z *nabídky*, slézáme z *koně* a sbíráme věci ze *stolu*. Jedna možnost učinit výjimku, jakkoli nevyužívaná, tu však je. Jestliže chceme zdůraznit pohyb z povrchu pryč nebo z povrchu dolů, **můžeme** použít předložku „s/se“: *shodit s postele, se skříňě*.

Předložka „s/se“ se pojí především se **7. pádem** (s *kým*, *čím*). Tak mluvíme s *rodiči*, pročítáme stránky s *inzeráty*, konstatujeme s *radostí*, utíkáme se *strachem*. Je tu však jedna kuriozita, kterou je nutno mít na paměti. Slovní spojení „*kdo s koho*“ (tedy kdo zvítězí) obsahuje „podivné s“, ale je použito zcela správně. Není to totiž pád druhý, ale čtvrtý. V dnešní době používáme jen ještě jedno další stejně zvláštní úsloví: „*být s to*“ (tedy být schopen).

Psaní předpon „s-“ a „z-“

je ještě o poznání těžší se naučit, než v případě předložek. I zde však existují pravidla, a to tato:

Předpona „s-“ se používá...

1. v případě, kdy dané slovo má význam směřování **dohromady** (na jedno místo, k vytvoření celku apod.): *sbalit, shromáždit (se), shluk, seschnout, sdílet, splést, sblížit (se)* atd.
2. v případě, kdy dané slovo označuje směřování **shora dolů** nebo **z povrchu pryč**: *sklouznout, shánět, shodit, spustit, stáhnout, sprovodit* atd.
3. v jistých **ustálených případech**: *schovat (se), skonat, skončit, spáchat, stěžovat si, strávit* atd.

Předpona „z-“ se používá...

1. při tvorbě **dokonavých sloves**, jež vyjadřují **výsledek děje** popsaného základovým nedokonavým slovesem s výjimkami popsanými v bodech 1 a 2 minulého oddílu (*zaktualizovat, zorganizovat, zbarvit, zblednout, zemřít, zchudnout, zjistit, zkritizovat, zkrřivit, zpustnout, zpozorovat, ztížit* atd.) a také **slovesa nedokonavá**, která jsou **od výše uvedených odvozena** (*zbarvovat, zmírat, zjišťovat, ztěžovat* atd.)
2. při **tvoření sloves** z podstatných a přídavných jmen, kdy tato slovesa **označují proces, po kterém se jejich podmínky stanou tím, co označuje základové slovo**: *zkapalnit, zocelit, zdokonalit, zdůraznit, zesměšnit, zhudebnit, znárodnit, znehodnotit* atd.
3. v jiných **ustálených případech**: *zhostit se, zkoumat, zkoušet, zpívat, zpytovat* atd.

Význam určený předponou

V některých případech předpona jasně určuje význam, ve kterém může být použita, nebo naopak kontext jasně určuje předponu, kterou takto použít můžeme:

- *sběhnout* (z kopce), ale *zběhnout* (z armády);
- *slézat* (se jak švábi na pivo), ale *zlézat* (hory);
- *stéci* (voda ze střechy), ale *ztéci* (hradby);
- *shlédnout* (z výšky dolů), ale *zhlédnout* (film);
- *správa* (řídící instituce), ale *zpráva* (informace);
- *spravit* (opravit vadu), ale *zpravit* (informovat);
- *svolit* (souhlasit), ale *zvolit* (vybrat).

Takto bychom mohli pokračovat dlouho, takže raději připomenu, že v případě nejasností doporučuji konzultovat Pravidla českého pravopisu, kde je tomuto tématu věnována rozsáhlá stať.

Psaní čárek

Pokud se někdo bude chlubit, že psaní čárek bezchybně ovládá, je buď jazykový génius, nebo velmi naivní a ještě navíc namyšlený. Problematika správného psaní čárek je natolik rozsáhlá, že o ní lze napsat celou knihu (např. Jan Staněk: *Jak psát správně čárky*, ISBN 80-7168-473-2) a já si rozhodně netroufám rozebrat na následujících řádcích kompletní problematiku. Zmíním se alespoň o základních pravidlech, podle kterých byste měli být schopni naprostou většinu svých čárkových potíží.

Čárka ve větě jednoduché

Psaní čárek ve větách jednoduchých je přece jen o řád snazší než psaní čárek v souvětí, protože odpadají složité větné rozbory a hloubání nad tím, zda věty jsou hlavní nebo vedlejší a v jakém poměru jednotlivé věty jsou. Úplně jednoduché to však není, jak brzy uvidíme.

Několikanásobný větný člen

spojuje několik větných členů, které mají ve větě (i po syntaktické stránce) stejnou funkci – např. dva přívlastky, tři předměty apod. Tedy, takové jednotlivé členy od sebe **oddělujeme čárkou**, pokud:

- a) jsou k sobě připojeny **bez spojek**: *Koupili jsme jablka, hrušky, švestky. Na tváři se mu objevil lehký, skoro neznatelný úsměv.*
- b) jsou spojeny **různými spojovacími výrazy kromě spojek a, i, ani, nebo, anebo, či v poměru slučovacím** (tedy čárka se před těmito spojkami nepíše pouze tehdy, jsou-li členy ve významovém poměru slučovacím – v jakémkoli jiném případě čárku píšeme): *Byl jsem tam já, ale i moji kamarádi. Je to nehezky, až odpudivý pohled. Vstupné je třicet, respektive šedesát korun. Film byl pěkný, i když trochu zdouhavý.*
- c) jsou spojeny **dvojicemi spojovacích výrazů** (*i – i, ani – ani, jednak – jednak, jak – tak, nejen – ale i*): *V místnosti nebylo ani teplo, ani zima. Byl nejen vynikajícím malířem, ale i sochařem a básníkem. Naše cestovní kancelář nabízí pobyty jak v tuzemsku, tak v zahraničí.*

Naopak jednotlivé větné členy **čárkou neoddělujeme**, jestliže:

- a) jsou spojeny pomocí **a, i, nebo, anebo, či v poměru slučovacím**: *Přišel Petr i Pavel. Stála tam osamělá a zamyšlená. Nechtěl jsem být drzý nebo neuctivý. Nemáme čas ani náladu.*
- b) jsou to **ustálené výrazy**: *Prochodil jsem svět křížem krážem. Široko daleko ani živáčka. Jde to čím dál tím lépe.*
- c) v případě spojky **nebo** použijeme aditivní stručnou zásadu: jedná-li se o dvě libovolně zaměnitelné eventuality, čárku **nepíšeme** (*Přijedu dnes nebo zítra.*), pokud se jedná o dva jasné protiklady, čárku **píšeme** (*Nevím, zda odpoví kladně, nebo záporně.*)

Přívlastek

závisí zpravidla na podstatném jméně a blíže vymezuje jeho význam, vlastnosti, přičemž může být buď shodný, nebo neshodný. Z hlediska čárek je však třeba se soustředit na tři typy přívlastků:

- a) **přívlastek volný** můžeme vypustit, aniž bychom změnili smysl věty. **Oddělujeme jej čárkou**: *Tato kniha, vydaná před deseti lety, je jedním z vrcholů jeho tvorby. Procházku nám znepríjemňoval studený vítr, vanoucí od severu.*
- b) **přívlastek těsný** vyjadřuje klíčovou myšlenku a vypustit jej tedy nelze. **Čárkou jej neoddělujeme**: *Pracovníci nespňující požadavky budou propuštěni. Zločinům způsobeným fašistickým režimem nebyla věnována dostatečná pozornost.*
- c) **přívlastek postupně rozvíjející** postupně více přívlastky rozvíjí řídicí podstatné jméno. Protože jeden přívlastek rozvíjí další, **čárkou jej neoddělujeme**: *Koupil jsem si nový fotbalový míč. Každý slušný člověk usiluje o dobré mezilidské vztahy.*

Přístavek

blíže specifikuje řídicí podstatné jméno, přičemž však popisuje tentýž jev či skutečnost. Někdy proto bývá uvozen různými výrazy typu *totiž, tj., a to, např.* a podobně. Rozlišujeme:

- a) **přístavek volný**, který může označovat tutéž skutečnost jako předcházející člen, výčet toho, co onen člen vyjadřuje souhrnně, konkrétní příklad atd. Patří sem i bližší určení vztahující se k vlastnímu jménu, stojící **za** tímto jménem. **Čárkou se odděluje**: *Jirka, můj kamarád z dětství, se konečně zase ozval. Doma jsme měli dva psy, dogu a kokršpaněla. V některých sportech, třeba ve fotbale nebo ledním hokeji, se točí velké peníze. Bedřich Smetana, autor Prodané nevěsty, se narodil v Litomyšli.*
- b) **přístavek těsný** není tak rozšířený. Patří sem např. výrazy připojené spojkami *neboli, čili, aneb* a bližší určení vztahující se k vlastnímu jménu, které stojí **před** tímto jménem. **Čárkou se neodděluje**: *chlorid sodný neboli kuchyňská sůl, Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka, herec Sean Connery, učitel fyziky Roman Hrdlička, milánský útočník Andrej Ševčenko, tady doma atd.*

Kde ještě píšeme čárku

- a) **Samostatný větný člen**, tedy výraz stojící mimo větu, který do ní není mluvnicky začleněn. V následné větě je zastoupen zájmenem: *Pivo, to je moje. Pražákům, těm je hej.*
- b) **Dodatečně připojený větný člen** doplněný do věty dodatečně jako vysvětlení, zdůraznění apod.: *Ten musí mít vždycky pravdu, samozřejmě. Musím ještě do obchodu, nakoupit něco na víkend.*
- c) **Vsuvka**, slovo nebo slovní spojení, které je do věty volně vloženo a souvisí s ní sice významově, ale nikoli mluvnicky. Některé výrazy jako *prosím, myslím, upřímně* řečeno se čárkou oddělovat nemusí: *Radost jsem z toho, to se ví, neměl. Na to nejdůležitější jsme, jak už to bývá, zapomněli. Pošlete mi(,) prosím(,) svou nabídku.*

- d) **Oslovení (vokativ):** *Karle, nemohl bys s tím něco udělat? Dámy a pánové, vítám vás na dnešním semináři.*
- e) **Volný doplněk** závisí současně na podstatném jméně a na slovese (např. přechodníkové konstrukce). Čárkou je oddělujeme zejména, pokud se jedná o bohatě rozvinutou konstrukci: *Stál ve dveřích, omlouvaje se za svou nedochvilnost. Seděla v křesle a četla si, zcela pohlcena dějem.*
- f) **Citoslovce a podobné výrazy:** *Ach, tady je krásně. Ano, tak tomu skutečně je.*

Čárka v souvětí

Zde je bohužel nezbytné proniknout do struktury souvětí. **Věty** v souvětí jsou věty **hlavní** (řídící, mluvnický nezávislé na jiné větě) a **vedlejší** (závislé). **Souvětí** pak rozeznáváme **podřadná** (obsahující pouze jednu větu hlavní a alespoň jednu vedlejší) a **souřadná** (obsahující alespoň dvě věty hlavní a libovolný, tedy i nulový, počet vět vedlejších).

Čárky v souvětí podřadném

oddělují vedlejší věty od vět hlavních (tedy závislé od řídících). Pokud je taková závislá věta vsunuta do věty hlavní, musí se oddělit čárkou **z obou stran!** (*Tato práce, přestože je namáhavá, mě stále baví. To, co se stalo, mě velmi mrzí.*) Přirovnávací spojky *než, jako, jak* apod. jsou předcházeny čárkou, pouze **pokud uvozují větu** a ne větný výraz. (*Je starší, než jsem já. Je starší než já.*)

Čárky v souvětí souřadném

jsou mezi hlavními větami **psány** tehdy, **nejsou-li hlavní věty spojeny spojkami a, i, nebo, anebo, či v poměru slučovacím** (*Přišlo jaro, ale tu a tam se stále ještě objevovaly zbytky sněhu. Je to s ním těžké, protože se neumí rozhodnout. Přišel na hřiště a druhým dotekem s míčem dal gól.*), **v ostatních případech se i před těmito spojkami čárka píše** (*Neměl jsem čas, a nabídku jsem proto bez váhání přijal. Mé představy zavrhl, a dokonce se mi vysmál.*) Zcela specifický je známý výraz „a tak“, před kterým **píšeme čárku** tehdy, jedná-li se o **poměr důsledkový** (jako „a proto“: *Neměl jsem co dělat, a tak jsem sáhl po první knížce, která mi přišla pod ruku.*). Pokud je však toto spojení ve větě **příslowcem způsobu, čárku** před ním **nepíšeme** (*Vytáhl ho z hořícího auta a tak mu zachránil život.*).

Zdroje:

<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-s-a-z-v-predlozkach-a-predponach/>
<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-nerovny-boj-s-carkami/>